

TERMINOLÓGIA

Többnyelvű terminológia-bank tervezése
amerikai fordítók számára

A terminológia-bank lényegében nem más, mint gépesített szótár, mely adatbázisból és a hozzáférést biztosító programokból áll. Az adatbázis elemei kifejezések és idegen nyelvű megfelelőjük, nyelvtani magyarázatok, alkalmazási példák, meghatározások stb.

Ma már több terminológia-bank működik Kanadában, Európában, a Szovjetunióban, sőt Dél-Afrikában is. A földrajzi megoszlást az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Jelentősebb többnyelvű
terminológia-bankok földrajzi
megoszlása (1977)

Ország	Bankok száma
Dél-Afrika	1
Franciaország	2
Hollandia	1
Kanada	2
Luxemburg	1
NSZK	4
Svédország	1
Szovjetunió	1

A gépesített terminológia-bank a fordítás egyik legnagyobb problémáját, az új kifejezések terjesztését oldja meg, amire a nyomtatott szótár csak igen nagy késéssel képes. Még a leggyorsabban fejlődő szakterületen, az elektronikában is csak 2,4 évenként jelenik meg új szótár. Egy-egy ismeretlen, új kifejezés értelmének megállapítására a fordítók jelenleg munkaidejüknek mintegy 60%-át fordítják. A terminológia-bank segítségével viszont egy-egy új kifejezés akár közvetlen kapcsolat útján, akár nyomtatott formában gyorsan és könnyen hozzáférhető.

Természetes jelenség, hogy elsősorban azok az országok létesítenek terminológia-bankot, amelyeknek gazdasági érdekük, hogy üzletfeleik nyelvét értsék. Amerikában eddig csak egy-két kisebb terminológia-bank létesült, a fordítás kérdése azonban lassan kezd itt is előtérbe kerülni. Jelenleg a Carnegie-Mellon Egyetem a *Translation Center*-rel (Fordítási Központ) és a *Department of Computer Science* (Számítástechnikai Intézet) közreműködésével vizsgálja egy terminológia-bank projekt lehetőségét. A cél egy azonnal használható létesítmény, mely elég rugalmas ahhoz, hogy a jövőben valamennyi fejlesztési lehetőséghez alkalmazkodni tudjon.

A terminológia-bank tervezése komplex eljárás, melynél számos tényezőt kell figyelembe venni.

Pénzügyi fedezet

A pénzügyi fedezet hiánya a legnagyobb akadálya a terminológia-bank létesítésének olyan kisebb intézményekben, mint pl. egy egyetem. A terminológia-banknak *gazdag szókészlettel kell indulnia* ahhoz, hogy a felhasználók felfigyeljenek rá, elfogadják és hasznosítsák. Ha a bank szegényes készlettel kezdi meg működését, úgy hogy ahhoz a felhasználó az első alkalmakkor hiába fordul, elvesztett bizalma később már nem tér vissza és a bank kihasználatlan marad. Ezért van arra szükség, hogy működése első pillanatától kezdve már megfelelő anyaggal rendelkezzen, ehhez pedig nagyobb anyagi felkészültség kell.

Felhasználók

A pénzügyi nehézségeken bizonyos fokig könnyíthet a *felhasználók körének megválasztása*, amennyiben a bank létesítését meghatározott intézmény vagy intézmények támogatják. Ebben az esetben mind a szókészletnek, mind a kiegészítő információknak ehhez kell igazodniuk. Ha a felhasználás a nyelvoktatáshoz kapcsolódik, a banknak a szókészlet mellett tartalmaznia kell a nyelvtani szabályokra és a kiejtésre vonatkozó információkat is. Amennyiben felhasználói műfordítók, az irodalmi és a köznyelv szavai mellett figyelemmel kell lenni az árnyalatokra, mellékértelemre, a szavak hangulatára és a nyelvi fordulatokra, míg a szakfordítók esetében a hangsúly természetesen a szakkifejezéseken van. Az anyagi támogatás leginkább az utóbbi felhasználói kör esetében, azaz az ország gazdasági életének ipari szektorából szerezhető meg.

Szókészlet

A terminológia-bank szókészlete három forrásból gyűjthető össze:

a) *működő terminológia-bank anyagából*. Ez azonban csak a későbbiek során használható forrás, mivel ilyen esetben elsősorban a bázisok anyagának cseréjéről lehet szó, az induló banknak azonban csereanyaga még nincs;

b) *szótár-szerkesztőségek, ill. kiadók anyagából*. A szerkesztés során mintegy melléktermékként készített mágnesszalagok általában megkaphatók. Ez a szókészlet magját képezheti az új banknak, de mivel a szótárak megjelentetése viszonylag nagyobb időközökben történik, a legújabb kifejezések ebből hiányozni fognak. Emellett az anyagot készpénzben kell kifizetni;

c) fordítók közvetlen adataiból. A bank felhasználói, azaz a fordítók egyben a bank ellátói is. Kétségtelen, hogy a legújabb kifejezések tőlük kaphatók. A beérkezett kifejezések helyességét azonban ellenőrizni kell. Az ellenérték pénzben fizetendő vagy a bank szabad használatával egyenlíthető ki.

Gépi programok és eszközök

Az említett vizsgálat eredményeként megállapították, hogy a felhasználók fele a terminológia-bank on-line hozzáférhetőségét, másik fele korszerűsített, nyomtatott szótár-kiegészítések rendszeres és gyakori megküldését igényli. Az amerikai fordítók számára kiépítendő terminológia-banknak tehát mindkét lehetőséget biztosítania kell.

A software megoldásához felhasználhatók a gépi fordítás korábbi megközelítései. A különböző lehetőségek közül azonban valamennyi működő terminológia-bank a kifejezés-keresőrendszert használja, amelynek lényege a kiinduló nyelv és a célnyelv egymásnak megfelelő kifejezéseinek párosítása. Ez tetszés szerint finomítható, azaz a kiegészítő információk köre az igényeknek megfelelően bővíthető.

A gépi fordítástól függetlenül kifejlesztett, de a fordításnál is alkalmazható gépesített eljárás, az on-line szövegszerkesztés, amit terminológia-banknál ugyan még nem alkalmaztak, de ezen a téren is megfelelő segédeszköznek ígérkezik. A legtöbb szakember véleménye szerint a terminológia-banknál az eddig ismert eljárások megfelelő kombinációját kell alkalmazni.

Egyik javaslat szerint a terminológia-bankot több lépésben kell felépíteni, ún. generációkat kell kialakítani. Az első generáció a már működő terminológia-bankhoz hasonlóan többnyelvű kifejezésekből és keresőrendszerből álló adatbank. Ennek általános használatba vétele után kell bevezetni a szövegszerkesztő eljárást, mert ennek alkalmazása kezdetben kissé körülményesnek tűnik. Ez előbb csak a lefordított szöveg szerkesztésére szolgál és csak az automatikus szövegolvasó berendezés hozzákapcsolása után alkalmazható az eredeti és a lefordított szövegre egyaránt. A következő lépés lehetővé teszi a fordító számára – a központi adatbankba is betáplálható – egyéni, saját használatára szolgáló szótár kialakítását. További összetett eljárások fokozatosan mindinkább automatikussá teszik a teljesen gépesített fordítási rendszert (1. ábra).

Míg a software-rel számos tanulmány foglalkozik, a hardware kiválasztását a már működő adatbankok erősen leegyszerűsítik.

Az output különböző változatai szerint működő adatvégállomásokat a felhasználók megvásárolhatják vagy bérbevehetik.

1. ábra Egy feltételezett terminológia-bank fokozatos továbbfejlesztésének menete

Kiegészítő információk

Tekintettel arra, hogy az egyik nyelv valamely kifejezésének a másik nyelvben több, – de eltérő értelmű vagy árnyalatú – megfelelője is akad, szükség van olyan kiegészítő információkra, amelyek segítik a helyes kifejezés kiválasztását. Ilyen pl. a szakterület megjelölése – ami a nyomtatott szótáraknál is általános szokás. Amíg azonban a nyomtatott szótár együttesen sorolja fel valamennyi ekvivalens kifejezést, ill. alkalmazási területet, a terminológia-bank a keresődő lerövidítésére csak az adott szakterületen használatos kifejezést adja meg. Természetesen ez a megoldás is járhat nehézségekkel, félreértésekkel. Ezért a szakterületek egyes kategóriáit mindenképpen előre pontosan meg kell határozni. Mivel azonban sok esetben még ez sem elég, szükség lehet egyéb magyarázatokra is.

A kiegészítő információk, magyarázatok mennyisége – sőt a fordítók erről alkotott véleménye is – erősen eltérő. Gyakorlati tapasztalatok ezzel kapcsolatban nem állnak rendelkezésre. Ezért ajánlatos kezdetben inkább több kiegészítő információt nyújtani, amit – ha a gyakorlat során szükségtelenné mutatkoznék – később még mindig törölni lehet.

A terminológia-bank szolgáltatása – ha csak lehetséges – a következő információkból álljon:

- kiinduló nyelvi kifejezés,
- célnyelvi megfelelője,
- kiegészítő információk:
 - nyelv megjelölése,
 - szakterület megjelölése,
 - nyelvtani magyarázat,
 - alkalmazási példák,
 - meghatározás,
 - szinonimák.

/MORTON, S. E.: *Designing a multilingual terminology bank for United States translators.* = *Journal of the American Society for Information Science*, 29. köt. 6. sz. 1978. p. 297–303./

(Dezső Zsigmondné)